

ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ „КОМЕДІЇ БЕЗ АВТОРА” СИДОРА ВОРОБКЕВИЧА

У статті розглядається художня своєрідність неопублікованої досі „Комедії без автора” С. Воробкевича, що має чіткі ознаки постмодерного твору: запозичений сюжет, інтертекстуальність, містифікацію. Письменник вдається до античної міфології, згадує шедеври та митців світової культури. Використання гумору, народної творчості робить п'єсу легкою для сприйняття, але це лише її зовнішня сторона. Твір містить міркування про стан тогочасного українського театру, культурне життя на Буковині та Галичині, що робить його глибшим за комедію-інтригу чи водевіль.

Ключові слова: комедія-інтрига, водевіль, інтертекстуальність, постмодернізм, містифікація.

Ніна Козачук

Художественное своеобразие „Комедии без автора” Сидора Воробкевича

В статье рассматривается художественное своеобразие ненапечатанной до сих пор „Комедии без автора” С. Воробкевича, которая имеет четкие черты постмодернистического произведения: заимствованный сюжет, интертекстуальность, мистификацию. Писатель использует античную мифологию, называет шедеври и мастеров мировой культуры. Использование юмора, устного народного творчества делает пьесу легкой для восприятия, но это лишь внешняя ее сторона. На самом деле автор размышляет о состоянии украинского театра, культурной жизни Буковины и Галичины, что позволяет воспринимать произведение более серьезно, чем комедию-интригу или водевиль.

Ключевые слова: комедия-интрига, водевиль, интертекстуальность, постмодернизм, мистификация.

Nina Kozachuk

Artistic peculiarity of „Comedy without author” by Sudir Vorobkevuch

The article scrutinizes an artistic peculiarity of „Comedy without author” by Sudir Vorobkevuch, which is not published yet. This comedy has clear signs of post-modernist writing: adopted plot, intertextuality, and mystification. Writer addresses ancient mythology, recalls masterpieces and world's culture artists. Usage of humor and folklore makes the play easy for perception, but that is only its outside view. The writing contains thoughts on the state of Ukrainian theatre of that time, cultural life in Bukovina and Galichina, which makes it deeper than comedy-intrigue or vaudeville.

Key words: comedy-intrigue, vaudeville, intertextuality, post-modernism, mystification.

Спадщина С. Воробкевича-письменника надзвичайно різноманітна. Це поезії, поеми, проза, а також драми, у т.ч. оперети. Досі найбільше неопублікованих саме драматичних творів С. Воробкевича. Адже у найповнішому 3-томному виданні, 1911 року побачили світ такі драми: мелодрама на 4 дії „Новий двірник” (1883), мелодрама з гуцульського життя на 5 дій „Гнат Приблуда”, мелодрама на 4 дії „Убога Марта” (1878), образ з Борислава на 5 дій „Блудний син” (1885), комедія зі співами і танцями на 2 дії „Пан мандатор” (1882), комічна оперетка на 3 дії „Пані молода з Боснії” (1880).

Окрім зазначених творів драматургічна спадщина Сидора Воробкевича містить ще і такі: віршована драма на 2 акти „Козак-бандурист” (1864), драма „Іван і Олена” (1864) (у 1867 р. переробляє цю драму і називає „Петро і Настуся”), комічна оперета на 2 дії „Каспар Румпельмаєр” (1874), комічна оперетка на 3 дії „Золотий Мопс” (1879), комедійка „Пан Венцлічек” (1882), комічна оперетка на 1 дію „Янош Іштенгази”, драма на 5 дій „Петро Конашевич Сагайдачний” (1884), історична драма на 4 дії „Василько Ростиславович – князь Теревовлі” (1884), чародія на 5 дій „Демонгорівка”, „Комедія без автора” на одну дію (1888), драма на 5 дій „Кочубей і Мазепа” (1891), дитяча драма „Смерть зими. Комедійка для дітей” (1891).

Принагідно зазначимо, що цілий ряд драматичних творів („Гнат Приблуда”, „Убога Марта”, „Молода пані з Боснії”, „Три грації”, „Золотий Мопс”, „Янош Іштенгази”) були премійовані львівською „Руською бесідою” і становили довгі роки одинокий репертуар чернівецького театру.

Одним із неопублікованих досі творів є „Комедія без автора”, написана 8 березня 1889 року у Чернівцях, текст якої знаходиться у відділі рукописів Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України.

Щодо самого автографа, перш за все привертає увагу авторська примітка: „Після чужих і своїх думок написав Данило Млака”. Мається на увазі, що сюжет твору запозичений з драми Я. М. Р. Ленца „Гувернер, або переваги домашньої освіти” (1774). Але С. Воробкевич не переймає буквально хід подій, а творить обернений сюжет. Якщо герой Я. М. Р. Ленца – випускник університету гувернер Лейфер утікає, боячись наслідків любовного зв'язку із донькою господаря Густхен, то герой буковинського драматурга втікає ще до знайомства з нареченою. Як бачимо, Лейфером

керує вражена гордість, адже його обурює принизлива роль вихователя у дворянській родині, зверхне ставлення як до нижчої істоти. Барон Юлько Романський-молодший з „Комедії без автора” керується образою за посягання на особисту свободу. Водночас, окремі риси Лейфера впізнаємо у Воробкевичевому слугі Іані. Про типовість цього образу говорить Мартин. На запитання, як зветься слуга, старий каже: „Як всі панські лакеї. Мосьє Іан” [2, с. 2]. Пізніше у розмові з’ясовується, що „той лакей лисом подібний, такий мудрагелік і крутар з него, що пари йому шукай!” [2, с. 2]. С. Воробкевич, на відміну від Я. М. Р. Ленца, висвітлює приязні стосунки між паном і слугою. Бачимо це на прикладі молодого Юлька з Іаном, а також Марцилі із Зоською, де пани поводяться, як з рівними. Так, Марциля дозволяє звертатися служниці по імені, коли вони наодинці. Слуга Іан часом перевершує хитрощами і знаннями свого пана, тому між ними немає секретів, адже Юлько постійно потребує порад лакея. У той же час між слугами встановлюються нерівні стосунки. Так Зоська ставиться зверхньо до старого слуги Мартина: „Старий блазень не здатний тепер до нічого, може раз спритніший був” [2, с. 2-3].

Вдається письменник до використання алюзій. Так, натяк на відому львівську психлікарню прочитуємо у рядках: „*Се бойце пахне Кульпарковом*” [2, с. 5], в іншому випадку бачимо між рядками Селіконову долину: „*Для такого бідолашного піхоти, як ми, геніальна гадка настоящов Калифорнієв*” [2, с. 4].

Як бачимо, такий запозичений сюжет та використання алюзій сьогодні могли б трактуватися як використання інтертексту, а комедію сучасні літературознавці мали б цілковите право назвати постмодерною.

Також письменник детально зауважує, що п’єса „діється в парку Добростанського, в куті сцени стоїть альтанка. 5 марта 1889” [2, с. 1]. Це видається важливим, адже твір подає тогочасне життя і лише у спогадах героїв звучить туга за минулим. Крім того, вказана ще одна дата 10 березня 1889 року – посвяти товаришу, як зазначає сам митець: „пресвящаю сей маленький твір моєму дорогому другу і кумові Ом. Ол. Поповичу” [2, с. 1].

Сюжет комедії простий – Юлько Романський втікає з дому, бо дядько обрав без його відома наречену, і закохується у Марцилю, яка і є тією нареченою. Але молодий барон не зізнається, хто він є насправді, а видає себе і слугу за комедіантів, розважаючи батьків Марцилі.

За жанром – це комедія-інтрига, адже дія „жвава, напружена з авантюрними ускладненнями (обманом, перевдяганням)” [6, с. 278]. З іншого боку, можемо трактувати цей твір як водевіль, оскільки в основі лежить анекдотичний сюжет.

Як і в поемі „Клеопатра”, у „Комедії без автора” привертає увагу захоплення автора світовою культурою, зокрема й античною міфологією. Герої часто порівнюють себе чи інших з античними персонажами: „Я другий Гераклес і хочу Алкесту з дна пекла визволити” [2, с. 3], „правдивий син Талії” [2, с. 16], „знав я, що того ангела Аргусові очі стережуть” [2, с. 12], „от ген ті два чути аргонавти, ті загадочні сфинкси” [2, с. 3]. Граф Яромир порівнює свою дружину з богинею кохання Афродітою, Пенелопою, вона ж називає чоловіка Одисеєм. В іншому випадку пафос, з яким ідеться про муз комедії і трагедії, має виразно комічний ефект: „вам через мене Талія і Терпсихора мрамурний пам’ятник – що говорю – величну піраміду фараона на вічний спомин для цілого людського потомства поставить” [2, с. 4]. Своєрідний епітет використовує письменник у реченні: „Правда, що пірамідальна, соломонська думка” (Підкреслення наше – Н. К.) [2, с. 5]. Жіноча цікавість пояснюється як риса, котру успадкували сучасні жінки від біблійної героїні: „Правда, ми всі дуже цікаві, то спадщина од нашої праматері Єви” [2, с. 6]. Бачимо й сталі вислови: „не видержу ці танталові муки” [2, с. 16]. Використовуючи алюзію, натяк на героя Сервантеса, Юлько називає свого слугу вірним другом Санчо Пансо. Порівнюються герої з відомими персонажами світової літератури чи історичними постатями: „Пан барон Юлько Романський [...] у світ утікає і прямисінько до серця своєї Dulcinet біжить, біжить, як той, любов’ю засліплений тріумвір Марко Антоній в горячі обняття заманливої чарівниці єгиптянки Клеопатри” [2, с. 6].

Згадано у тексті знаменитий театр корифеїв, актора Ловінського, Davisona, Iarikkoma, Сару Бернар, наслідниками яких хоче бути слуга Іан. Автор використовує вигаданого драматурга Кодруга, до того ж уводить до свого твору фрагмент з п’єси цього письменника. Насправді маємо справу з містифікацією, адже віршований текст написаний буковинським діалектом, а прізвище письменника наштовхує на думку, що це – створений антропонім від назви гір Кодри у Румунії й Молдові. Імена героїв – грецькі, але тільки одне з них (Медон) може бути запозичене з античної міфології. Сам фрагмент нагадує поетичні твори романтика-Воробкевича не лише символічними

образами (згаслої зірниці, свіжої могили, голубки), але й стихією, обставинами (розбитого човна, бурхливого моря, темряви), що прагнуть розлучити закоханих:

Марцеля (до Юлька): *Останься тут, ти мого серця раю,
Без тебе, як без сонця квіточка всихаю,
Без тебе муки зношу день і ночі,
В слезах загаснуть мої ясні очі.*

Зоська (до Іана): *Я Елісинда, світом му блукати,
Тебе, мій милий, щоб де одшукати,
Душі ти причепився, як рип'ях кожуха,
Не найду тя, то стану я без духа...*

Марцеля: *Гадь люта в'ється круг мого серденька.*

Юлько: *Прощай в останнє, моя ти миленька.*

Зоська: *Мене лишаєш, моя ти надіє,*

Іан: *Серденько моє з тоски жахне, мліє.*

Юлько: *Пропало щастя, моя Фаліаде,
Зазнали ми злоби доволі й зради.*

Марцеля: *Зірниця згасла, життя тьма заслоняє.*

Човен розбився, в скали, в море поринає.

Бувай здоров, мій Медон, – я пропала,

Тяжкою розлуки болі я пізнала.

Іан: *Не плач ти, Елісиндо, корале забута,
Як ржа залізо, так судьба-отрута
Сточила серце, ах тяжка недоле!..
Змарнієш, як без сонця квіточка на полі,
В останнє, ах прощай, ти моя мила!..*

Зоська: *Як вернешся, то чорна вже могила
Голубку твою тяжко придавила... [2, с. 15].*

Хоча уважно прочитання цього вставленого сюжету наводить на думку, що автор не просто сліпо співчуває героям, а іронізує з окремих персонажів, показує їх реальними людьми з певними рисами, наприклад, акцентує увагу на гострому язичку Елісинди, що уподібнює її до Марцилі й Зоськи. Адже важко уявити, щоб героїня романтичного твору, зізнаючись у коханні промовила: „Душі ти причепився, як рип'ях кожуха” [2, с. 15].

Чимало у тексті комічних ситуацій. Одна з них виникає при спробі спільного змалювання портрета барона Юлька Романського закоханою панночкою Марцилою і її служницею. Зоська вказує на якусь ваду жениха, а молода графиня усе заперечує і виправдовує:

Зоська: *Я об тім прикопалась, як в лихорадці ви, панно Comtess-a, в постелі кидались. І я сама подібну фребру у моїх покоях чула... Минувало ніч до смерті не забуду, три рази хрест зробила, як на день збиралось. Що красивий, то правда. Лиш, лиш здаєся мені, що на одну ногу налягає. Може, привиділось мені?*

Марциля: *Хорони Боже! Хід єго як першого гардилейтнанта.*

Зоська: *В єго очах недобачилось того жару, того блиску, котрий кожде дівоче серце чарує,
Глибоко в душу проникає.*

Марцеля: *Ошибаєшся, моя добріточко. В них огонь, в них такий блиск, такий жар, якого єще не бачила. (до себе) Може сердечний не спав, о мені думав?*

Зоська: *У него і вусок, не повненькій як колосок, но занедбалий, якесь дитинячий, без всякої енергії і мужества.*

Марциля: *Говори здорова! Власне усок єго правдивою окрасою, но він доводом єго сильного, сталого характера...*

Зоська: *І блідий, блідий, як той сніг, як папір.*

Марциля: *Хрестися! Не бачила рожі на єго щоках?*

Зоська: *Не. Волос єго – і забожитись готова – чужий, фальшивий – перука. Знак, що прогуляв,
промарнував своє здоров'я, не дорожив молодим віком.*

Марциля: *Волос єго чорний, як крила в галочки, і ще до того в кучерях. Вчора сама очима бачила.
[2, с. 7].*

Гумористичні описи героїв подаються найчастіше устами гостроязичкої Зоськи, котра дає дуже точну характеристику іншим. Так барона зі слугою, яких вперше побачила, дівчина змально-

вус не приязно й підозріло: „Щось переполошені... Щоднівні пір'я на них, благородієм не пахнуть” [2, с. 3]. Щасливу господиню Зоська передає за допомогою такого порівняння: „З радости так ростиме, як то тісто на дрожжах” [2, с. 5]. Іншим разом служниця не наважується перед Марцилою критикувати графа, а говорить те, що хоче почути панночка: „Я его зблизька бачила, бігме, що на всі заставки хорошенький собі, по ходу, по халяхах пізнати, що гербом пахне” [2, с. 7]. Кількома штрихами Зоська малює портрет слуги Романського: „а той, що все язиком полову молотить, его льокай, его права рука, его незамінний Іан” [2, с. 15].

Не поступається умінням вставити гостре слівце слуга Іан. Оптимістичну фразу господаря „Причуваю, що вінець побіди на наших головах зблищить” він доповнює: „Вінець, но з колючих бодяків” [2, с. 5]. Зоську, у яку закохався, описує таким чином: „Смачна, як сиріжка, кусай, і все ся хоче” [2, с. 16]. Він же запримітив стан юної графині: „Око панни Comtess-и більше повідає, ніж комедія в 15 актах. А ваші оченята, паннунцю (до Зоськи) більше кажуть, ніж всі твори Шекспіра, Лессінга, Гете, Шіллера, Грильпарцора, Коцебуа, Фрейтага...” [2, с. 14].

Автор показує, що Марциля, і її батьки, та й навіть служниця є більш обізнані з драматургією, ніж Юлько Романський, котрий разом зі слугою Іаном вдає актора. Коли їм пропонують грати Кодруга, про якого обидва не чули, кожен намагаються виправдатися:

Іан: для мене він Rail-шифтом,

Юлько: а для мене санскритом [2, с. 16].

Вихвалання Іана не мають меж, він настільки входить у роль актора, що не може зупинитись, перелічуючи власні можливості: „Я, я звикли слуга, повірник в комедії і трагедії. Граю також ролі старих кавалерів і пенсіонастів, рицарів і навіть гультяїв і урвитлів. [...] Не раз, як біда і нужда припече, то і жіночий костюм уберу, пудри натруся, вусок пластром заліплю і вінець така з мене ргітадопа, така суфритка, така наївна любовниця, що подібної світами шукай. [...] Потрафлю амазону і стару бабу Ягу водати, а раз славним Davisohn-ном а другий раз Сарою Bernhrdt” [2, с. 11]. Красномовство слуги затьмарює його пана-жениха, якого за українським звичаєм слід було розхвалювати при сватанні. Пізніше Іан доповнює акторську біографію: „Нас ангажовано тепер просто до Африки, перед його величеством царем всіх Цулукафрів – Читавайго – незадовго грати будемо...” [2, с. 13].

Виставу, яку розігрують Юлько з Іаном, називають „Перебраний жених”. Спочатку вони розхвалюють твір, набиваючи йому ціну: „Автор тої комедії вже маєток з панством зробив, а „Руська бесіда” в Львові, котра на такі твори розуміється, не держала той твір штири роки у шуфляді, но цілісінкій рік читала, і ще раз читала і критикувала, а в кінець таки автора першов премійов, ціліськими п'ятдесятьма гудинами увічала” [2, с. 11-12]. Насправді ж без репетиції Юлько розказує про те, як покохав дівчину, котра й не здогадується про його почуття, а товариш дає йому поради. Пізніше з'являється старий Юлько Романський, якого теж втягують у гру. Це забавляє господарів дому, адже граф обсипає компліментами товариша, на що той ображається. Пізніше жених зізнається Марцилі, що вони обдурили Добростанських, а насправді автором комедії є „щира любов”.

С. Воробкевич показує у комічному ракурсі класичний образ блудного сина. Адже саме так називає Юлька його дядько. Та зовсім іншою є причина, через яку молодик покинув дім опікуна. Він згарячу втік, щоб не одружуватися із дочкою вуйкового товариша. Його втеча є протестом, а не спробою пізнати усі радощі життя.

Комедійність образу Іана проявляється у фінальній сцені, де він більше мучиться через голод, ніж мріє про одруження із Зосею: „Сія комедія без кінця, вже і голод докучає, в гортанці сухо, як в Захарі, бутелька доброго вина не повадила б, не видержу сі танталові муки. (до графа). І я так з захопоти подібну щучку потрафив би, сли на гру зголосоилась панна Зоська” [2, с. 16].

Щасливий фінал не сприймає тільки старий слуга Мартин, який вважає, що спільні заручини пана і слуги – „се нечистого справа!” [2, с. 16].

Попри комедійний жанр у творі зачіпаються серйозні проблеми тогочасного життя. Так дізнаємось про товариство „Руська бесіда” у Львові, що відзначає кращі твори, нагороджує авторів премією (50 гульдинів): „Гарний і славний той для одобрення драматичних творів призначило общество в Львові, подобного нет на цілому світі. Просвіта народу в него грунт, не лиш на папері” [2, с. 11]. Про тогочасній театр довідуємось із такої репліки Іана: „Хто дбає нині о содержанні? Коби лиш початок і кінець був... От що сьогодні публіці подобаєси” [2, с. 11]. Далі продовжується ця думка: приваблюють глядачів балет, оголені дівчата у трико, але це все пусте – наголошує автор: „Чим більше на сцені ошуканства, неправди, вати, карміна і бланшу [...], тим вище

росте лавр для автора й артистів..." [2, с. 11]. Примітивність багатьох п'єс розкривається у репліці Іана: „*Автори не пишуть тепер твори для серця, для ума, но для рук і долонь*" [2, с. 11]. Ця ж проблема розкривається у діалозі Іана та Юлька:

Іан: Твори сьогоднішніх авторів профатні рецепти для позівання і спання.

Юлько: Хорошо, котрого сон не береться, не давати Морфіум і опіатів.

Іан: Но завести его лиш до театру, і він той час заснет, виздоровіє [2, с. 11].

Отже, „Комедія без автора” С. Воробкеча, хоч і не була відповідно позитивно оціненою сучасниками, сьогодні видається цікавим експериментальним твором, що заслуговує на повернення із забуття. Попри простоту сюжету, твір потребує освіченого читача, здатного розгледіти інтертекстуальні зв'язки, осмислити проблеми тогочасного культурного життя, якими переймався письменник. Використання гумору, іронії, народних жартів робить п'єсу легкою для сприйняття, але це лише її зовнішня сторона. Насправді бачимо, як детально працював митець над комедією, про що свідчить велика кількість міфологічних персонажів, згадки про театральних діячів. Отже, поступово письменник прагнув зацікавити читача тими цінностями, якими захоплювався сам, розширити їх кругозір.

Література

1. Воробкевич С. Вибрані твори / Сидір Воробкевич. – К: Дніпро, 1987. – 358 с.
2. Воробкевич С. Комедія без автора // ІЛ НАН України, відділ рукописів. – Ф. 123. – зб. 124. – 16 с.
3. Воробкевич С. Твори Ізидора Воробкевича. – Т. 3. – Львів: Видання Товариства „Просвіта” імені Шевченка, 1911. – 420 с.
4. Воробкевич С. Твори / Сидір Воробкевич. – Ужгород: Карпати, 1986. – 562 с.
5. Никоненко П. Сидір Воробкевич: життя і творчість / Петро Никоненко, Микола Юрійчук. – Чернівці: Рута, 2003. – 208 с.
6. Ференц Н. Основи літературознавства. – Ужгород: Гражда, 2009. – 424 с.